

MOBIILSUS, HARGMAISUS JA INTEGRATSIOON, KUI RÄNDEKOGEMUSE KOMPONENDID: POOLA- UKRAINA JUHTUM.

Anne White

Et paremini mõista nüüdisajal sisserändajate ees seisvaid probleeme, kasutavad migratsiooniuurijad oma kvalitatiivuuringutes sageli mobiilsuse, hargmaistumise ja kohanemise (löimumise) kontseptsioone. Teadusringkondades loetakse neid kolme mõistet migrandiks olemise (ingl migranthood) põhitunnusteks. See hõlmab näiteks kodumaa külastamise planeerimist, suhete hoidmist kodumaale jäänud inimestega või sisseränderiigi riigikeele omandamist. Kvalitatiivintervjuude tulemusena on leitud, et iga migrandi saab paigutada tema unikaalsele kohale mobiilsuse, hargmaistumise ja kohanemise kontiinumites (pidevustes). Sisserändajate positsioneerimist kontiinumites hõlbustab see, et lisaks migrandi identiteedile on neil mitmeid teisi omavahel lõikuvaid sotsiaalseid identiteete (nt ühiskonnaklass, elutsükli staadium ja sugu), näiteks, kui sageli nad on mobiilsed ja millised on nende mobiilsusvõimalused. Artiklis on kasutatud Poolas läbiviidud intervjuusid ukrainlastest migrantide ja poolakatest tagasirändajatega, mille käigus uuriti, kas nende arvates on ukrainlaste ja poolakate rändekogemus nimetatud kolmes pidevuses sarnane.

Märksõnad: migrandiks olemine, Poola rändepööre, ukrainlased, hargmaisus, kohanemine, intersektionaalsus

SISSEJUHATUS JA TEOREETILINE TAUST

Käesolev artikkel käsitleb küsimust, kuidas kujuneb välja sisserändajate ühine identiteet, sõltumata nende lähte- ja sihtriikidest. Sageli määrab just konkreetse lähte- ja sihtränderiigi paar ära selle, kuidas inividid kogeavad rännet, ja seejuures on väga oluline vältida liigset üldistamist ning mitte teha alusetuid eeldusi teatud ühe sisserändajate rühma kohta teise rühma kohta käiva teabe baasil. Samas aitab individuaalset rändekogemust mõista sisserändajate kogemuste sarnasuste ja erinevuste väljaselgitamine hoolika empiirilise uurimise abil.

Kahtlemata on huvi mõista rändekogemuste sarnasusi ja erinevusi kannustanud paljusid kvalitatiivuuringute, sealhulgas võrdlusuuringute läbiviijaid, kuid kindlasti tuleks lähemalt uurida, kuidas migrandiks olemine haakub teiste identiteetidega. Käesolevas artik-

lis on välja pakutud mõned ideed, kuidas seda teha, ja seetõttu on artikkel oma fookuse poolest osaliselt metodoloogiline. Artikli esimeses osas vaadeldakse seda küsimust teoreetiliselt läbi mobiilsuse, hargmaisuse ja kohanemise kui nn „migrandiks olemise“ põhi-komponentide. Kvalitatiivuuringutes kiputakse enamasti uurima konkreetsete rahvuste mobiilsust, hargmaisust ja kohanemist, näiteks Senegali või Ukraina migrantide hargmaiseid tavasid ja tagasirändekavatsusi. Sageli tundub, et rahvust peetakse tahtmatult mingiks eriliseks sõltumatuks muutujaks või põhiidentiteediks. Sellised teadlased nagu Anthias (2012) on kutsunud üles rahvust mitte üle tähtsustama. Selle asemel peaksime kohandama oma lähenemist ja käsitlema rahvust kui ühte identiteeti paljude identiteetide kogumist, mis sageli mängib olulist, kuid mitte määravat rolli inimese otsuses emigreeruda teise riiki või pöörduda kodumaale tagasi ja tema migrandiks olemise kogemuses. Vastupidi, alati on kasulik määrata kindlaks, kus migrant mobiilsuse, hargmaisuse ja lõimumise kontiinumites asub. See on sisserändajaks olemise sisu. Rahvus võib aidata määrata sellist asukohta, kuid seda võimaldavad teha ka teised sotsiaalsed identiteedid nagu sugu või vanus.

Artikli esimene osa käsitleb seda mõtet detailsemalt ja seda ilmestab minu enda uuring. Kuna alati on kasulik kontrollida abstraktseid ideid, kogudes tõestusmaterjali selle kohta, mida sisserändajad tegelikult mõtleavad, teevad ja ütlevad, on artikli teises osas detailsemalt kirjeldatud minu uurimistöö tulemusi, kus uuringus osalejad rääkisid sellest, mida tähendab nende jaoks olla sisserändaja mobiilsuse, hargmaisuse ja kohanemise tähenduses. Loomulikult ei kasutanud nad sellest rääkides üldjuhul neidsamu mõisteid. Artikkel põhineb uuringul, mille ma viisi läbi Poolas poolakatest tagasirändajatega ja ukrainlastega aastatel 2019–2022. Paljud intervjuueeritavad võrdlesid migratsiooni Poolas ja Ukrainas ja nende kirjeldused oma elust tõestavad, et Poola ja Ukraina migratsioonil on palju ühist ja see võimaldab tõmmata mitmeid paralleele. Samas rõhutasid uuringus osalejad teatud sarnasusi rohkem kui teisi. Artikli lõpuosas käsitletakse selle põhjust mobiilsuse, hargmaisuse ja kohanemise seisukohast.

Pagulane, rahvusvaheline üliõpilane ja hooajaline puuviljakorjaja on kõik eri liiki sisserändajad. Siiski on neil mõned ühised tunnused lisaks sellele, et nad on vastavalt rände definitsioonile ületanud riigipiiri punktist A punkti B, kuhu nad jäävad vähemalt teatud ajaks. Migrandiks olemine ei tähenda ainult geograafilist piiriülese asukoha muutust, vaid ka sotsiaalse identiteedi muutust. Nagu muudelgi identiteetidel, on ka sellel kaks poolt – konkreetse migrandi eneseidentiteet ja teiste poolt talle omistatud identiteedid (Pierik 2004). Sotsiaalsed identiteedid kujunevad välja aja jooksul ja lisaks inimese isiklikule kogemusele mõjutavad neid ka poliitilised ja majanduslikud sündmused; näiteks praeguste Poola ja Ukraina migrantide puhul on sellisteks sündmusteks Brexit või Venemaa invasioon Ukrainasse 2022. aastal.

On mitu põhjust, miks peaks proovima sõnastada migrandiks olemist või migrantlust, kasutades mõnede migratsiooniteadlaste lemmikterminit (näiteks Mas Giral 2020). Esiteks, migrandiks olemise parem mõistmine aitab tuua selgust nüüdisaja rändesuundumuste keerulisse maailma. Teiseks aitab see kvalitatiivuurijatel mõista individuaalseid intervjuueeritavaid ilma tüpoloogiat kasutamata. Käsitledes migrandiks olemist sotsiaalse identiteedina saab interseksionaalse lähenemisega hinnata, kuidas see haakub teiste identiteetidega ja kaardistada konkreetse migrandi koht rände teljestikus. Väga sageli segatakse

omavahel mõisted „sisserändaja“ ja „rahvus“, kuid samamoodi nagu sisserändel puudub sageli rahvuslik komponent, on migrandiks olemine eraldiseisev analüütiline kategooria. Nagu eespool kirjeldasime, võib „migrandiks olemise“ identiteet sõltuvalt kontekstist ristuda paljude teiste võimalike asjassepuutuvate identiteetidega, tänu millele võib olla lihtsam paigutada konkreetne sisserändaja mobiilsuse, hargmaisuse ja kohanemise kontinuumidesse. Nendeks identiteetideks on näiteks sotsiaalne klass, vanus ja elutsükli staadium, sugu ja kodakondsus ning see, kas migranti liigitatakse Ida-Euroopa, Lääne-Euroopa või Lõunariikide migrandiks.

Selliseid identiteete on palju seetõttu, et rändepopulatsioonid on sageli sotsiaaldemograafiliselt eripalgelised. Võrgustikuteooria põhjal saab ennustada, et aja jooksul muutub ränne vähem valivaks, kuna välja rändab üha rohkem lapsi ja vaesemaid ja/või vanemaid inimesi. See protsess võib toimuda isegi paari aastaga, nagu juhtus Poolas ja Rumeenias peale nende riikide liitumist Euroopa Liiduga. Rände mitmekesisust tõestab ka Ukraina töö-, pere- ja õpperänne Poola enne 2022. aastat (Górny, Kołodziejczyk, Madej ja Kaczmarczyk 2019). Rännet hakatakse vaatama kui suhteliselt riskivaba elatise teenimise viisi, osaliselt seetõttu, et 21. sajandi sotsialvõrgustikud on väga tõhusad ja välismaal elamisel ajal on võimalik säilitada aktiivseid suhteid kodumaaga (White 2016). See seletab, miks mõned migrandid ei pea hargmaisust probleemiks (King, Lulle, Parutis ja Saar 2018). Kvalitatiiv- ja kvantitatiivuuringute põhjal saab öelda, et paljud eri tüüpi inimesed Euroopas on teinud väljarändeotsuse rohkem kui ühel põhjusel (King ja Okólski 2019: 20).

Võib väita, et ELi kodanikud, kes liiguvad Euroopa piires, ei sobi migrandiks olemist käsitleva artikli subjektideks, kuna nad ei ole tegelikult migrandid. ELi jaoks on mugav eristada mobiilsed ELi kodanikke ja kolmandatest riikidest pärit migrante, kuid see ei ole ainult mugavuse küsimus, kuna täiend „mobiilne“ on sageli sisutühi. Paljud Lääne-Euroopast pärit ELi migrandid, eriti spetsialistid, üliõpilased ja inimesed, kelle jaoks rändamine on elustiil, rändavad probleemideta ja sageli. Lisaks sellele toetab ELi käsitlust, et mobiilsus ei tähenda tingimata migrandiks olemist, ka avalikkuse suhtumine. Seda liiki migrandid on mitmes mõttes nii privilegeeritud, et sageli ei loe nad ka ise end migrandiks ega tee seda ka teised. Mõnedes teadustöodes on uuritud nende kõrget toimevõimet (Koikkalainen 2013). Mitmed teadusuuringud näitavad, et seda liiki migrandid tunnevad endid küll migrandina, kuid ainult nn poolmigrandina, näiteks siis kui nad kogevad takistusi kohanemisega eluga teises riigis (Ryan ja Mulholland 2014; Weinar ja Klekowski von Koppenfels 2019). Teisisõnu, nad on küll migrandid, kuid kergemal kujul, kui tsiteerida ühte Rootsi elukutselist migranti (Wallinder 2019: 42). Lisaks leiavad ka Kesk- ja Ida-Euroopa migrandid – isegi need, kes on paljudelt omadustelt sarnased oma Lääne-Euroopa või Põhjamaade kolleegidega ja keda võiks samuti lugeda „poolmigrantideks“ – et on äärmiselt keeruline vältida seda, et neid loetakse migrandiks (Bulat 2019). Ühendkuningriigis on peale Brexiti referendumi hakanud seda kogema ka lääne-eurooplased (Mas Giralt 2020). Seetõttu oleks kunstlik jätta ELi kodanikud migrandiks olemise analüüsist välja ja seega on käesolev artiklis kasutatud migrandi mõistet nii, et see katab kõiki inimesi, kes rändavad teise riiki ja jäävad teatud ajaks välismaale elama, kuid fookusega Euroopal.

EMPIIRILINE UURING

Ehkki artikli esimene osa käsitleb migrandiks olemist teoreetiliselt ja metoodiliselt, toon ma mõnede punktide juures näiteid minu enda läbiviidud migrandiuuringust Poolas poolakatest tagasirändajate ja teistest riikidest pärit migrantidega. Käesolev artikkel keskendub peamiselt minu valimis olnud ukrainlastele. Üks projekti uurimisküsimustest oli, kas ja kui jah, siis kuidas mõjutab poolakate endi rändekogemus (nii teadmiste kui ka emotsioonide osas) nende nägemust Poolast kui sihtriigist ja kuidas see omakorda on mõjutanud Poolas elavate teisest rahvusest inimeste kogemusi ja nende mõtteid Poolasse kolimise kohta. Artikli teine, empiirilisem osa, vaatleb migrandiks olemist läbi selle, kuidas mõned intervjuueeritavad kirjeldavad enda kui migrandi identiteete mobiilsuse, hargmaisuse ja kohanemise aspektist. Samas ma loomulikult ei väida, et poolakate endi rändekogemus on ainuke tegur, mis mõjutab nende suhtumist Poola elama asuvasse välismaalastesse.

Juba enne Ukraina pagulaste saabumist 2022. aastal oli Poolast saanud suur sihtriik tänu Ukrainast ja mujalt endisest Nõukogude Liidust lähtunud töö-, pere- ja õpperändele. Ehkki enamik ukrainlasi olid ajutised migrandid (üle miljoni inimese 2018. aastal), oli nende hulgas üha rohkem neid, kes soovisid jääda elama Poola (Górny jt 2019). Poolas 2021. aastal läbiviidud rahvaloendus näitas riigis püsivalt elavate ukrainlaste arvu kasvu (Poola statistikaamet 2022).

Selleks, et paremini mõista ukrainlaste ja teiste välismaalaste kavatsusi rännata kodumaale tagasi või jääda paikseks, võrdlesin kolmes keskmise suurusega (ca 100 000 elanikuga) linnas elavate inimeste kogemusi ja seisukohti. Nendeks linnadeks olid Płock (intervjuud viidi läbi 2019. aastal), Kalisz (2021) ja Piła (2022). Poolas oli rände kujunemise üheks eripäraks see, et sisserändajad hajusid laiali ja asusid elama ka mujale kui suurlinnadesse (Górny jt 2019). Sellega seoses pidid migrantide kohaloluga kohanema ka kesksuured ja väiksemad linnad. Uuringu eesmärgiks ei olnud selgitada välja mingi „Poola keskmine“, vaid paremini mõista erinevaid kohalikke tegureid, mis mõjutavad sisserändajate kogemusi. Näiteks fakt, et nii ukrainlaste kui ka poolakate arvates olid nimetatud kolm linna võrdselt head kohad lastekasvatamiseks, selgitab, miks Ukraina perekonnad valivad taasühinemiseks ja elukohaks sageli just sellise linna. Linnas pakutav tehasetöö viis ukrainlased kokku Poola töölistest ringlus- ja tagasirändajatega. Fakt, et minu 124st intervjuueeritavast olid 70 ukrainlased, peegeldab asjaolu, et Poolas elavatest välismaalastest moodustasid ukrainlased valdava enamuse isegi enne 2022. aasta põgenikelainet. Valimisse kuulunutest poolakatest 37 olid erinevate sotsiaaldemograafiliste tunnuste ja välismaise lõimumiskogemusega; tagasirändajad olid viibinud Poolas erineva aja ja väike osa neist olid ringlusmigrandid, keda ma intervjuueerisin nende ajutise viibimise ajal Poolas. University College Londoni teadusuuringute eetikakomitee andis uurimistöö läbiviimiseks oma eetikaloa. Tehtud üleskirjutusi analüüsisin teemade kaupa.

Minu intervjuueeritavad teadsid, et ma kirjutan raamatut tööpealkirjaga „Poola kui „väljarände“ ja „sisserände“ maa“, seetõttu oli loomulik, et mõned neist olid intervjuule tulles juba mõelnud sellele, mis neid kahte identiteeti ühendab. Siiski ei küsinud ma neilt otse, mis nende arvates neid kahte rahvust ühendab, ja intervjuud algasid intervjuueeritavate endi rändelugudega. Mõned küsitluteest rääkisid spontaanselt, et mõlemat rah-

vust ühendab ränne, kusjuures seda nähtust on täheldanud ka teised Poola migratsiooni uurinud teadlased (nt Mayblin jt 2016: 68). Sageli keskendused intervjueeritavad oma isikliku kogemuse kirjeldamisele ja oli oht, et vestlus ei jõua mitte kunagi selleni, mis on Ukraina ja Poola migrantidel ühist. Et meelitada neid antud teemat arutama, kasutasin ära loomulikke pause intervjuudes ja ütlesin näiteks ukrainlastele, et „ka poolakad rändavad välismaale tööle“ või „kas te tunnete mõnda poolakat, kes on välismaal töötanud?“ ja poolakatele, et „Poolas elab praegu rohkem välismaalasi“. Kui intervjueeritavad sellisele suunavale küsimusele ei reageerinud, siis ma neid täiendavalt ei survestanud.

Poolas läbiviidud arvamusküsitlused näitavad, et enamik poolakaid ei ole vastu välismaalaste töörände Poola (Duszczyk 2021; White, Grabowska, Kaczmarczyk ja Slany 2018: 38). Lisaks näitavad küsitlused, et kui paremäärmuslased välja arvata, siis on enamik poolakaid ukrainlaste suhtes suhteliselt heasoovlikud (Omyła-Rudzka 2022), mida tõestab ka poolakate solidaarsus ukrainlastega peale 2022. aasta Venemaa sissetungi. Siiski võivad Poolas elavad ukrainlased igapäevaelus tunda, et vaatamata kahe rahva kultuurilisele lähedusele ei aktsepteerita neid Poolas täielikult ja nad ei ole seetõttu „ei võõrad ega omad“ (Grzymała-Kazłowska ja Brzozowska 2017).

Uurimused selle kohta, kui suur on traditsioonilistes väljaränderiikides empaatia uute sisserändajate vastu ei anna ühest vastust. Glynn (2011) väidab, et kui Iirimaa ja Itaalias pöördus rändesaldo negatiivseks, näitasid iirlased üles rohkem empaatiat uute saabujate vastu kui itaallased. Tema põhjendus sellele oli, et iirlased tõmbasid rohkem paralleele Iiri migrantide ja uusmigrantide vahele, samas kui Itaalias jäi domineerima patroniseerivam ja vähem empaatiline lähenemine. Feischmidt ja Zakariás (2020) on kirjutanud, et ungarlased, kes rändasid külma sõja ajal pagulastena Saksamaale, tundsid 2015. aasta rändekriisi ajal rohkem kaasa teistest riikidest pärit pagulastele, samas kui Ungari hilisemate immigrantide poolt ülesnäidatud solidaarsus oli rohkem opositsiooni väljendamine Orbáni režiimi vastu. Oma uuringus ei otsinud ma mitte empaatiajuhtumeid ja selle asemel, et koguda kirjeldusi positiivsetest emotsioonidest välismaalaste vastu, huvitas mind, kas poolakad tõmbavad paralleele nende endi ja teiste rahvaste rände vahel ja on suutelised nägema maailma osaliselt teiste inimeste silmade läbi.

MOBIILSUS, HARGMAISUS JA KOHANEMINE KUI MIGRANDIKS OLEMISE PÕHIKOMPONENDID

Mobiilsus ja hargmaisus on nüüdisaja migratsiooniteadlaste hulgas väga populaarsed mõisted. Alates mobiilsuse ja hargmaisuse kontseptsioonide kasutuselevõtmisest migratsiooniteaduses (Botterill 2011; Faist 2013; Levitt and Glick Schiller 2004; Vertovec 2001), tunduvad ka kvalitatiivuuriad olevat seisukohal, et need mõisted on paljude migrantide jaoks relevantssed. Nad aitavad meil mõista, mis teeb migrantist migrandi ja mis tunnused on kõikidele migrantidele ühised. Samas nõustuvad teadlased ka sellega, et mõned migrantid on mobiilsemad ja hargmaisemad kui teised. See tähendab, et nad asuvad mobiilsuse ja hargmaisuse kontiinumi eri kohtades. See mõistmine lähtub Kesk- ja Ida-Euroopa migrantide mõnedest viimase aja tuntud tüpoloogiatest (Eade, Drinkwater and Garapich

2007; Engbersen, Grabowska-Lusinska, Leerkes, Snel ja Burgers 2013). Samas, kuna mobiilsus ja hargmaisuus on üldistavad mõisted, oleks kasulik jagada iga mõiste väiksemateks osadeks ja kujutada ette, et migrandid asuvad mitme erineva mobiilsuse ja hargmaisuse kontiinumis. Nad võivad olla vähem/rohkem mobiilsed, seal hulgas geograafiliselt, teha vähem/rohkem hargmaiseid võrdlusi, omavad nõrgemaid/tugevamaid hargmaiseid sotsiaalseid sidemeid, tegelevad vähem/rohkem hargmaiste tegevustega ja neil on nõrgemad/tugevamad hargmaised identiteedid. Kontiinume võib ette kujutada ka trajektooridena, millel migrandid liiguvad ajas nii edasi kui ka tagasi.

Võimalike kontiinumite paljusus teeb võimatuks koostada täpseid tüpoloogiasid. Lisaks ei ole ma veendunud, et tuleks proovida täpselt positsioneerida uuringus osalejate asukoht igas kolmest kontiinumist. Sellest hoolimata on mulle kui kvalitatiivuurijale mõtlemine nendest kontiinumitest ja trajektooridest kasulik harjutus ja omamoodi kontroll-nimekiri, mis aitab mõista üksikjuhtumeid ja tõlgendada spetsiifilisi süvaintervjuusid. Seda ilmestasid kaks juhtumit, millest ühe subjektiks oli Tomasz, kes oli rännanud Poola tagasi peale töötamist Põhjamaades ja teise subjektiks oli Julia, Ukraina abiõpetaja, kes oli otsustanud asuda koos oma abikaasa ja lapsega elama Poola. Tomasz kirjeldas seda nii:

Ma sain kiiresti aru, et pikemaajaline elamine välismaal mulle ei sobi. See [otsus kolida Poola tagasi] oli minu elu parim otsus. Ma sõidaks rõõmuga 2-3 päevaks tagasi väikelinna, kus ma [riigi nimi] elasin, et saaksin näidata oma pruudile kohta, kus ma töötasin ja mis ma metsas tegin. Ehkki ma tean, et ta ütleks seepeale lihtsalt: „Ah mets, nojah. Meil Poolas on ka mets.“

Tomasze rändekäitumist – otsust pöörduda tagasi kodumaale – saab suuresti selgitada tema piiratud geograafilise mobiilsuse ja püsivalt tugevate hargmaiste sidemetega. Tema ainukeseks rändekogemuseks oli kaks aastat töötamist välismaal ühesainsas kohas ja väga noorelt. Kuna ta seda kogemust ei nautinud, järeldas ta sellest, et ränne talle ei sobi ja ta pöördus püsivalt Poola tagasi. Ta tundis end võõrana ka temaga koos töötanud keskealiste, alkoholilembeste ja pikaajaliste Poola migrantide hulgas. Tema pere ja sõbrad jäid maha Poola ja need hargmaised suhted, mida tugevdasid tema sagedased kodumaa külastused, olid palju tugevamad kui mis tahes sidemed sisseränderiigis. Tema mobiilsus ja hargmaisuus oli samuti väga kõrge, sest ta lendas sageli Poola vahet. Lisaks elas ja töötas ta koos poolakatega ja rääkis poola keelt. Ta ei olnud omandanud hargmaist identiteeti, s.t lähte- ja sihtriigi kaksikidentiteeti ega olnud sidunud end oma elukohaga välismaal. Ilma neid tegureid arvestamata on raske mõista tema otsust kolida tagasi Poola, mis oli alati jäänud talle ainukeseks „koduks“.

Üks migrantiks olemise aspekte on see, et migrantidel on võimalus võrrelda erinevaid kohti, kus nad on elanud. Nad on targemad kui paiksed inimesed (selles osas, et nende teadmised põhinevad kogemustel), sest nad saavad tõmmata hargmaiseid paralleele. See ei tähenda, et nad on alati objektiivsed: nende rändelased kogemused ja nende identiteetide eri aspektid aitavad kujundada nende võrdlusi. Ehkki mitte kõik hargmaisuse uurijad ei loe võrdlemist sobivaks hargmaisuse uurimise meetodiks, on sotsiaalse kapitali uurijad (näiteks Grabowska ja Garapich, 2016; Levitt 2001) huvitatud just sellest, kuidas migrandid näevad maailma läbi sellise võrdleva, hargmaise vaatevinkli. Parim näide sellest, kuidas migrant võtab omaks vastuvõtva riigi normid, oli abiõpetaja Julia:

Näiteks avastasin, et [Poolas] ei tohi õpetaja lastevanemate koosolekul arutada sinu lapse asju kellegi teisega või kellegi teise juuresolekul. Sinu lapsest tohib rääkida ainult sinuga. Kellelgi teisel ei ole õigust seda teada. Kuid Ukrainas on endiselt olukord, et lastevanemate koosolekul istub õpetaja koos lapsevanematega klassis ja võib kõigi kuuldes kurta, et see või teine laps on pahatahtlik. See on minu jaoks täiesti vastuvõetamatu.

Erinevalt Tomaszest, kelle jaoks välismaa ei olnud mitte midagi erilist, oli Julia kiiresti omandamas hargmaist Poola-Ukraina identiteeti ja see mõjutas tema soovi jääda Poola elama. Ta oli reisinud Poolas ringi ja tahtis Poolat veelgi rohkem näha. Ehkki ta säilitas kodumaaga hargmaised sidemeid, tundus, et kodumaaga sidemete säilitamine aitas teda tunda end Poolas mugavamalt. Ta isegi jätkas oma kodulinna keeleõpetajaga poola keele õpinguid. Nagu Tomasz juhtumis, saab ka Julia seisukohti Ukrainasse tagasirändamise või Poolas elama asumise kohta selgitada läbi mobiilsuse ja hargmaisuse eri aspektide.

Siiski on vaja kasutada ka kolmandat kontseptsiooni, s.t kohanemine. Poola pedagoogilise eetika omaksvõttu Julia poolt võib vaadelda kui tema Poola ühiskonda lõimumise aspekti nii lapsevanema kui ka õpetajana. Kohanemine on üks kolmest kontseptsioonist, ilma milleta on keeruline hinnata migrandi rändekogemusi. Kohanemise eesmärgiks on saavutada olukord, kus migrantidest saavad sisseränderiigi ühiskonna täieõiguslikud liikmed, mida migrantid ise määratlevad kui „elama asumist“. Ehkki mitmed teadlased on seda lähenemist kritiseerinud, on kohanemisteooria kasulik analüütiline tööriist tingimusel, et see on piisavalt täpselt määratletud ja et seda vaadeldakse kui protsessi, millesse on kaasatud nii sisseränderiigi ühiskond kui ka sisserändajad ise. Ageri ja Strangi kohanemisteooria (2008: 170)² aitab mõista iga migrandi kohanemisteekonna lõikumist läbi kümne eri valdkonna / aegruumi: õigused ja kodakondsus; keele ja kultuuri tundmine; turvalisus ja stabiilsus; sotsiaalsed sillad, sidemed ja seosed; tööhõive, haridus, eluase ja tervis. Ager ja Strang rõhutasid ka seda, kui tähtis on migrantide jaoks tunda end „aktsepteerituna“. Julia nautis sõbralikke suhteid Poola kolleegidega ja naabritega ning kuna ta oli Poola ühiskonda edukalt lõimunud, kavatses ta asuda elama Poola ja tõi Poolat positiivsest küljest näitavaid hargmaiseid võrdlusi. Erinevalt sellest põhines Tomasz otsus rännata Poola tagasi tema isoleeritusel ja üksindusel Skandinaavia metsades ning seda mõjutas oluliselt tema nõrk lõimumine sisseränderiigi ühiskonda: nõrgad sotsiaalsed sidemed kogukonnaga, kehvad elutingimused ja keeruline, ohtlik ja must töö, millele lisandus mulje, et kohalikud suhtusid poolakatesse halvustavalt.

Erinevad aegruumid eksisteerivad üheskoos ja mõjutavad üksteist vastastikku keerulisel viisil: nagu mitmed teadlased on täheldanud, lihtsat „nullsumma mängu“, s.t mida suurem hargmaisus, seda vähem lõimumist, ei ole olemas (Carling ja Pettersen, 2014; Snel, Engbersen ja Leerkes 2006). Loomulikult sõltub palju lõimumise määratlusest. Üks lõimumise aspekte, mida on oluline mõista, on see, et migrantid lõimuvad vastuvõtva riigi erinevate sotsiaalsete kogukondadega. Fox ja Mogilnicka (2019) käsitlesid seda oma patoloogilise lõimumise teoorias, väites, et migrantid, kes elavad välismaal keskkonnas, kus nad puutuvad kokku rassistidega, hakkavad ka ise käituma rassistlikult. Selle teooria kohaselt peaksid poolakatest tagasirändajad, kes on sisseränderiigis lõimunud selliste rassistlike rühmadega, pigem vältima paralleelide tõmbamist endi ja Poolas elavate välismaalaste vahele. Mitmetes uuemates teadustöödes (nt Gawlewisc 2015; Nowicka ja

Krzyżowski 2017; Rzepnikowska 2019; White 2018) on uuritud poolakatest migrantide suhtumist rassismi-ilmingutesse välismaal ja põhjuseid, miks mõnedest migrantidest saavad rassistid ja teised on rohkem sallivamad erinevuste suhtes. On selge, et migrantide jaoks on kohanemise koht väga tähtis, eriti seoses võrdsuse, mittediskrimineerimise ja usalduse küsimustega teatud töökohtadel, institutsioonides ja kogukondades. Minu poolakast intervjuueritav Jan oli muusik ja näide inimesest, kes oli muutunud avatumaks tänu oma sotsiaalsetele kontaktidele välismaal. Ta oli elanud Ühendkuningriigis ajal kui „uudistes domineerisid terroristide rünnakud“, kuid „igapäevaelus ei kohanud ma mitte kunagi midagi sarnast“. Tema vastupidised kogemused – muuhulgas oli tema parim sõber moslem – sundisid teda kahtlema moslemite kujutamises terroristidena. Nagu eespool kirjeldasin, töötasid enamik minu Ukraina intervjuueritavatest tehastes (tüüpilised Ukraina töökohad väljaspool suuremaid linnu) ja need spetsiifilised sotsiaalsed keskkonnad tekitasid eri liiki lõimumise Poola töölisklassi maailma, kus ajutist rännet loeti elatise teenimise loomulikuks osaks.

Selle kolmikmõiste alaosa lõpetamiseks: kui me määratleme migrandiks olemist kui sotsiaalset identiteeti, siis tuleks migrante käsitleda kui inimesi, kelle jaoks mobiilsus, hargmaisuus ja kohanemine on üliolulised, isegi kui nad ise neid mõisteid ei kasuta. See hõlmab nende suutlikkust liikuda oma rändeteekonnal punkti, mis vastab nende ootustele. Näiteks võiks küsida, kui palju kohanemist on piisav teatud keskkonnas, et migrant saaks vastuvõtva riigi ühiskonnas „tunda end enesekindlalt“ (Ager ja Strang 2004). Sageli peab teadlane uurima mitte ainult migrandi tegelikku mobiilsust, vaid ka tema suutlikkust olla piisavalt geograafiliselt/sagedasti mobiilne (Kaufman, Bergman ja Joye 2014), luua tugevaid hargmaiseid sotsiaalseid suhteid, teha hargmaiseid võrdlusi, tegutseda hargmaiselt, luua hargmaiseid identiteete jne.

Siit tulenevalt saab küsida, mis mõjutab migrantide teovõimet ja seeläbi nende asukohta erinevates kontiinumites. Siinkohal tulebki võtta arvesse nende teisi interseksionaalseid identiteete. Interseksionaalsus on viis vaadelda mingit nähtust, antud juhul migrante ja rännet, lähtudes arusaamisest, et inimestel on kogum erinevaid omavahel lõikuvaid identiteete. Ilma sellise detailsuseta on raske migrantide käitumist mõista (Bastia 2014). Näiteks Jani identiteet muusikuna, kes soovib kohtuda teiste, mis tahes rassist ja taustaga muusikutega, Julia identiteet lapsevanemana ja ülikoolilõpetajana või Tomasze nooruslik kogenematus ja tunne, et tema keskealised kaastöötajad tõrjuvad teda, aitab selgitada nende migrantide reageerimist eri olukordades ja seda, kuidas see kujundas nende otuseid mobiilsuse, hargmaisuse ja kohanemise küsimustes. Lisaks erinevate identiteetide kombinatsioonide väljaselgitamisele kasutatakse interseksionaalsuse mõistet sageli selleks, et mõista nende identiteetide kombinatsioonide tugevusi ja nõrkusi (McCall 2005), eriti üksikisiku toimevõime osas. Minu artikli kontekstis tähendab toimevõime migrandi suutlikkust olla mobiilne, elada hargmaist elu ja edukalt eri tasemetel kohaneda.

Kuna seni on arutelu fookuses olnud kontiinumid või teekonnad, on asjakohane rääkida nende lõpp-punktidest. Peale seda kui migrant on elanud vastuvõtvas riigis mitu aastat, võib rändemälestus muutuda pisut vähemtähtsaks ja oma igapäevaelus võivad esimesed „migrandid“ keskenduda palju rohkem oma uuele identiteedile vastuvõtva riigi elanikuna, eriti kui nad lõimuvad Ageri ja Strangi kõikide kategooriate lõikes, omandades kodakondsuse ja tundes end vastuvõtva ühiskonna uute liikmetena täielikult aktsepteerituna.

Sellised tulemused on väga tõenäolised just nn poolmigrantidele, kelle kohanemine on lihtsam tänu oma privileegidele, nt ELi kodakondsus või valgenahalisus. See, kas migrant kaotab oma migrandi identiteedi, sõltub ka sellest, kas ta sarnaneb vähem migrantile selles tähenduses, et ta on endisest vähem mobiilne ja hargmaine. Kui enamik migrandi hargmaistest sidemetest purunevad ja ta lõpetab oma päritoluriigi külastamise, võib juhtuda, et ta ei taju end enam migrantina, eriti siis kui ta ei olnud sunniviisiline migrant.

Siiski ei ole endised migrantid ainukesed, kellel on arvamus oma migrantiks olemise kohta. Migrantid võivad loobuda enda migrandiidentiteedist, lõpetades isegi selle sõna kasutamise ega mõtle enam endast teadlikult kui kellestki, kes on mobiilne, hargmaine ja kohanev (ja tõenäoliselt selliseid kontseptsioone kasutamata). Teised inimesed, nii põlisrahvuse liikmed kui ka kaasmaalased, võivad sellega mitte nõustuda. Neil on oma arusaamine migrantiks olemisest, mis sageli põhineb stereotüüpidel ja suhtumisel migrantiks olemisse kui kollektiivsesse identiteeti ja mis on sageli rassipõhine. Nad võivad näha inimeses migranti veel kaua peale seda kui isik ise ei tunne end enam migrantina; teise põlvkonna migrante käsitlevates teadusuuringutes on leitud, et migrantide lastel võib olla raske vältida enese sildistamist migrantina (Beaman 2017). Sama kogesid ka Ühendkuningriigis elanud Lääne-Euroopa migrantid peale Brexiti referendumit (Mas Giralý 2020).

Vastuvõtivate riikide elanikud omistavad migrantidele identiteete vastuolulisel viisil, rõhutades, sageli liialdades, „teistsugusust“. Selle põhjuseks on nende sügavalt juurdunud vastumeelsus muude kui riigis püsivalt elavate inimeste suhtes (Anderson 2013) ja kõrk veendumus, et mobiilsed inimesed on madalalt haritud töömigrantid (Bulat 2019). Veendumus, et vaesus ja madal haridustase on migrantiks olemise komponendid, on seotud ka stereotüüpidega Ida-Euroopa mahajäämusest, kusjuures nii suhtuvad mitte ainult lääne-eurooplased kogu Kesk- ja Ida-Euroopasse, vaid ka kesk-eurooplased ukrainlastesse ja venelastesse. Rahvuste järjestamine hierarhiasse on vastuvõtivate riikide ühiskondades üldlevinud (Ford 2011). Sama võib täheldada ka lähteriikides, nagu tõendavad Poolas tehtud arvamusküsitlused suhtumisest teistesse rahvustesse, mida on korraldatud regulaarselt alates 1993. aastast, s.t kaua enne seda kui Poolast sai migrante vastuvõttev riik (Omyła-Rudzka 2022). Kvalitatiivuuringutes, näiteks Andrejuk (2017), Jaskulowski (2019) ning Narkowicz ja Pędziwiatr (2017), on käsitletud Poolas tekkiva etnilise hierarhilise struktuuriga kaasnevaid probleeme. Samas võivad kohalikud ka teistsugusust alahinnata. Selle suhtumise taga on eeldus, et mis tahes ELi kodanikust spetsialistil, üliõpilasel või elustiilirändajal, kes töötab teises ELi liikmesriigis, ei ole probleeme kohanemisega ja seetõttu nende kohanemist ei soodustata (Collet 2013). Näiteks poolakad eeldavad sageli, et ukrainlaste kohanemist Poolas lihtsustab asjaolu, et nii poolakaid kui ka ukrainlasi peetakse „kultuuriliselt lähedaseks“.

Lisaks on selle protsessi osapoolteks mitte ainult migrant ja teda vastuvõttev rahvas, vaid ka migrandi kaasmaalased. Kaasmaalased kujundavad kollektiivselt identiteete mõlemates ühiskondades – näiteks Ühendkuningriigis elav leedukas võib olla sunnitud arvestama suhtumisega Leedu migrantidesse nii Leedus endas kui ka Ühendkuningriigis elavate leedulaste hulgas. ELi migrantidele – ja ka Poolas elavatele Ukraina migrantidele – on omane see, et nad kalduvad suhtuma oma rändesse kui enda isiklikku või pereprojekti. Normaalses olukorras (s.t enne Putini kallaletungi Ukrainale) tundus sageli, et

nad ei tajunud kollektiivset kohustust oma kodulinnade ja -külade ees. Seetõttu erineb nende migrantide olemise hargmaine aspekt põhimõtteliselt teiste kontinentide paljude migrantide omadest, mida kirjeldas Levitt (2011) oma teadustöös „The Transnational Villagers“. Eeldus, et migrantid kuuluvad sihtränderiigis alati mingisse diasporaasse või kogukonda, mis saaks rakendada sotsiaalset kontrolli nende käitumise üle, on sageli ekslik. Sisserändajad võivad olla oma kaaslaste suhtes valivad – eriti kui vastuvõtvas riigis on nende kaasmaalaste suured ja sotsiaalselt heterogeensed kogukonnad ja mõnikord nad väldivad aktiivselt suhtlemist vastuvõtvas riigis elavate kaasmaalastega (Garaphich 2016).

UKRAINLASTE JA POOLAKATE ÜHINE MIGRANDIKS OLEMINE (ENDISTE) MIGRANTIDE VAATES

Käesolevas alaosas kasutatakse alt-üles lähenemist, vaadeldes, kuidas minu uuringus osalejad võrdlesid rännet Ukrainas ja Poolas. Võib-olla osalt seetõttu, et poolakatest intervjuueeritavad teadsid, et tegemist oli üldise, mitte ainult ukrainlasi käsitleva rändeuuringuga ja seetõttu rääkisid poolakad ukrainlaste rahvuslikest omadustest suhteliselt harva, küll aga täheldasid, et ukraina ja poola keel on sugulaskeeled ja et seetõttu on poola keele omandamine ukrainlaste jaoks suhteliselt lihtne. Teisest küljest viitasid mõlemad intervjuueeritavate rühmad teatud tüüpi mobiilsusele, hargmaisusele ja lõimumisele. Mobiilsuse kohta tehtud märkused olid pigem neutraalsed; tähelepanekud hargmaistesse sidemetesse ja lõimumisse olid rohkem emotsionaalsed. Käesolevas alaosas olen kirjeldanud küsitlute kolme rühma arvamusi, kelleks olid minu ukrainlastest ja poolakatest intervjuueeritavad, kuid ka ukrainlaste poolakatest tuttavad, kes olid töötanud välismaal ja/või kelle pere ja sõbrad olid välismaal. Mõnedel küsitletutel olid väga erisugused tuttavad: näiteks olid nad abielus poolakaga või sõbrustasid vanematega oma lapse koolis või töötasid iluja juuksurialalongides. Viimatinimetatutel oli Poola migrantidest kliente, kes elasid välismaal, kuid puhkusel olles külastasid oma kodulinna. Ukraina tehasetöölise võrgustikud koosnesid peamiselt ukrainlastest, kuid nad töötasid kõrvuti poolakatest tagasirändajate ja ringlummigrantidega.

Poolakatest ja ukrainlastest intervjuueeritavad, erinevas vanuses ja erineva taustaga, jagasid oma nägemust rändemaailmast. Rände peamise tõmbeteguritena nimetasid nad palgaerinevusi eri riikides ja seetõttu suhtusid rändesse kui reaalsusesse, leides, et mobiilsus on täiesti normaalne nähtus. Ukrainlastest vastanute hulgas märkis näiteks Klara järgmist: „See on normaalne. Seal [Lääne-Euroopas] teenib rohkem. Poolakatele ei meeldi siin Poolas, seepärast lähevad nad sinna. Seal on parem. Ja meile ei meeldi Ukrainas, seetõttu me tuleme siia.“ Emma mõtiskles nii: „Nad [poolakad] lähevad Saksamaale või teistesse linnadesse... Kui ta mõtleb, et ta peab minema, kuna raha, mida ta siin teenib, pole piisav, siis ta läheb välismaale. Ma arvan, et ta teeb õieti. Sest ta on samasugune kui meie.“ Poolakate tähelepanekud olid sellega sarnased. Näiteks Anti, viidates vajadusele hooajaliste põllumajandustöötajate järele, märkis, et „kui keegi kasvatab näiteks tomateid või õunu, siis tulevad inimesed tööle Ukrainast, nagu meie rändasime Poolast Inglismaale. Poolas teenivad nad kolm korda rohkem kui Ukrainas. See on täpselt sama põhimõte“.

Ehkki enamik intervjueeritavaid – eriti vaesemad inimesed, kelle jaoks migratsioon oli elatise teenimiseks hädavajalik – viitasid sellisele rändele kui püsivale ja jätkuvale, rääkisid mitmed poolakatest intervjueeritavad, kes olid võtnud osa 2004. aastale järgnenud noorte, kõrgelt haritud linnainimeste rändelainest Ühendkuningriiki ja Iirimaaale, rändelainetest ja tegid ajaloolisi võrdlusi. Näiteks Mateusz märkis (neutraalsel toonil) ukrainlaste kohta järgmist:

Neil on praegu raske hetk, sest nende majandus on sõja tõttu raskustes ja nad elavad läbi seda, mida meie kogesime 12–15 aastat tagasi. Nad on praegu selles faasis. Nad lõpetavad ülikooli, kuid kodumaal ei ole neile tööd.

Teiselt poolt viitab seisukoht, et ränne vaesematest riikidest jõukamatesse riikidesse on inimeste jaoks „loomulik“, majanduslikule hierarhiale suunal Lääne-Euroopa-Poola-Ukraina, mida võimendavad eelarvamused ja mis võib tekitada poolakates ukrainlaste suhtes üleolekutunde. Selle kohta ütles Tomasz järgmist:

Ma ei tea, kas nad saavad sellest aru, aga me vaatame neid pisut teisiti, kuna nad on tulnud siia tööle. Me kurdame, kui halb siin on elada ja et me oleme sunnitud töötama välismaal. Nii et kui keegi tuleb teisest riigist Poolasse tööle, siis peab olukord seal olema väga-väga halb.

Teine levinud teema puudutas hargmaseid seoseid, eriti suhete hoidmist lähteriigis elavate lähedastega, ja koduigatsust. Ukrainlastest intervjueeritavad ütlesid, et poolakad pöörduvad välismaalt tagasi koju perekondlike seoste tugevuse tõttu. Nad teadsid sageli ka poolakaid, kellel on hetkel pereliikmeid välismaal. Seetõttu olid nad suutelised koos sellele kaasa tundma. Tamara ütles:

Ühel mu tuttava poolatari lapsed läksid Inglismaale ja jäid sinna elama. Ta jäi koju ja tema lapsed on seal. Järgmine on nende vestlus:

„Kuidas sul läheb?“

„Aga kuidas sul läheb? Sinu ema jäi Ukrainasse. Kas sa oled õnnetu?“

Ma vastan: „Jah, ma olen õnnetu.“

Ta vastab: „Ma ei suuda seda taluda. Ma igatsen nii väga oma lapselapsi ...“

[Ma ütlen:] „Ma mõtlen iga päev oma emale, räägin temaga iga päev, kas sina ka oma lastelastega? Ära ole kurb, see on okei. Neil on seal oma elu.“

Teised intervjueeritavad nimetasid samuti migrantide hargmase suhtluse teemat. Poola „ringlusrändaja“ Krystyna kritiseeris poolakaid, kes olid imestunud, et sellistest riikidest nagu Süüria ja Iraak pärit pagulastel, kes soovisid ületada Valgevene piiri, olid nutitelefonid, ja kes arvasid, et ka ukrainlased on tehnoloogiliselt mahajäänud. Ta märkis, et Saksamaale tööle minnes võttis ta alati kaasa oma telefoni ja sülearvuti, sest need on kõikidele migrantidele hädavajalikud selleks, et hoida kodustega sidet.

Samas jäi mõne ukrainlase intervjuu põhjal mulje, et poolakatest tagasirändajad, kes mäletasid, kuidas nad välismaal viibides kodu järele igatsesid, võivad olla Ukraina sisserändajate suhtes väga taktitundetud. Sellised poolakad leidsid, et nende migranditeekond on lõppenud ja seetõttu kaldusid rõhutama, et kodust pole midagi parimat, kirjeldas Tamara.

Minu tutvusringkond on tekkinud... töökohal ja koeraga jalutades, nende hulgas on palju poolakaid. Nad teavad, et olen Ukrainast, nad kuulevad mu aktsenti ja ütlevad näiteks: „Ma olin Saksamaal, töötasin seal kaks aastat“ või „Käisin Hollandis mustikaid korjamas“ või „Ma tegin seda ja teist“. Nad ütlevad: „Tamara, parim koht on kodu“. Ma vastan: „Jah“.

Intervjuus kõlas Tamara jah-sõna kahtlevalt, justkui ei oleks ta oma vestluskaaslastega nõustunud. Tema poolakatest tuttavate üldistav hinnang rändele – et migrandi jaoks ei ole kodust parimat kohta – oli taktitundetu, kuna ukrainlased, keda nad Poolas teadsid, ei olnud „kodus“ selles mõttes, et Poola ei olnud nende kodumaa. Mobiilsuse tähenduses asusid need ukrainlased oma teekonna erinevates etappides: mõned lootsid lõpuks pöörduda tagasi Ukrainasse, kuid see ei olnud veel võimalik, teised olid pooltel teel Lääne-Euroopasse ja kolmandad, enamus, püüdsid rajada uut „kodu“ Poolas. Minu intervjueritavatest kolm – sealhulgas Tamara – olid pärit piirkondadest, mis kannatasid sõja tõttu (isegi enne sissetungi 2022. aastal), seetõttu oli nende tagasiränne võimatu.

Kohanemise seisukohalt kippusid intervjueeritavate poolt tehtud võrdlused rõhutama sisserändajate rasket tööelu, mis jättis neile vähe aega lõimumiseks, keele äraõppimiseks või nende aktsepteerimiseks ühiskonda. Anzhela, kes kurtis oma ebameeldivat kogemust seoses Poola tehases valitsevate töötingimuste ja soolise diskrimineerimisega, rääkis oma poolakatest kaastöölitest järgmist:

Ma ei ole veel kuulnud, et nad ütleksid midagi head [oma elamise kohta välismaal]. Nad kurdavad, et nad pidid väga palju töötama. Ma kuulen märkusi, nagu „Sa tulid Poola ja sa töötad. Kui meie läksime välismaale, töötasime me 12 tundi päevas. Meie elasime tõeliselt kehvades oludes.“ Ja nad tunduvad ütlevat: „Nüüd on sinu kord.“ See on see, mida ma mõnikord kuulen. Sest kui sa rändad välja, siis sa jätad oma pere maha ja töötad nii palju kui sa suudad. Kuidas saabki see meeldida? Et sa töötasid lakkamatult? See on tavaliselt nii. Ma ei ole veel kuulnud, et keegi rändaks välismaale ja naudiks seda. Nad lähevad ja teevad rasket tööd. Et nad saaksid tulla Poola tagasi ja olla oma perega.

Ei oleks üllatav kui sama negatiivset suhtumist rändesse oleksid näidanud üles poolakad, kes olid töötanud pikki päevi välismaal, ilma et neil oleks olnud võimalust nautida sealset head elu; ukrainlastest intervjueeritavad nagu Anzhela, kelle võimalused olid samuti piiratud, jagasid seda seisukohta. Samas tähendas Anzhela madal positsioon tehases ka seda, et tema negatiivne suhtumine tagasirändesse oli tõenäolisem. Erinevalt sellest kirjeldas ukrainlane Ostap, kes töötas samas tehases, kuid tegi kõrgemalt hinnatud tööd võrdsest koos poolakatega, välismaal töötanud poolakate kogemusi sama positiivses võtmes kui enda omi. „Mõned [kolleegid] olid töötanud välismaal viis, mõned kümme aastat, kuid nad tulid tagasi. [Nad ütlesid], et välismaal oli huvitav ... nende töö, nende uued sõbrad?“

Minu intervjuudes migrantidega aastate jooksul oli kõige sagedamini ja mõnikord põhilisena mainitud lõimumise aspekt keeleoskus. Mitmed ukrainlased – kes sageli kirjeldasid pikalt oma püüdeid parandada oma poola keele oskust – märkisid, et nende tutvusringkonnas migrantiks olnud poolakad ei olnud oma vastuvõtva riigi keelt ära õppinud. Tundub, et seetõttu eeldasid poolakad, et ka ukrainlased ei suuda rääkida poola keeles. Näiteks Tamara kirjeldas, kuid tema poolakast tuttav, varasem hooajatööline, eeldas, et migrantiks olemisega kaasnes kodutunde puudumine, sest migrant ei oska sageli asukohariigi keelt. Naine rääkis mulle [poola keeles], kuidas ta mustikaid korjas.

„Tamara, ma tean, kui raske see on sinu jaoks. Sa ei saa meie keelest aru.“

„Aga ma ju saan aru!“

„Kodu on kodu. Kodust paremat paika ei ole.“

Paljud Poola intervjuueeritavad olid teadlikud migrantide vastasest suhtumisest ja mõnedel juhtudel lisasid, et need ei olnud ainult nende endi kogemused, vaid et sellega puutusid migrantid kokku paljudes riikides. Mõnikord kirjeldasid nad tegelikku diskrimineerimist. Näiteks Poola hooajaline migrant Jolanta kirjeldas, kuidas tema sõber Hollandis:

Käis tänaval, kus ta elas ... ja keegi ütles talle, et ta läheks teisele poolt tänavat, kuna ta on poolakas. Nad ütlesid: „Sa peaksid olema seal.“ Mida sa sellest mõtled, aegajalt kohtab igasuguseid ebameeldivaid tüüpe, kas pole? Ka Poolas juhtub igasuguseid asju. [Madaldades pisut oma häält] Nad ei salli türklast. Juhtub palju [halbu] asju. Minu seisukoht on, et peab aru saama, miks inimene on siia rännanud. Nagu ukrainlased ja valgevenelased tulid siia, kuna siin saavad nad teenida rohkem raha.

Samas kirjeldasid teised intervjuueeritavad leebemat kogemust. Nad mäletasid rändest seda, et nad tundsid end tühisena, et nad püüavad ära arvata, mida neist mõeldakse ja et nad kardavad kohalike võimalikku varjatud vaenu. Janusz oli olnud Irimaal lihttööline:

Janusz: Kui ma märkan poes [ukraina keelt kõnelevaid inimesi], siis ma mõtlen alati, kuidas ma olin Irimaal ja käisin Aldi poes. Ma olen seal näiteks oma sõbraga ja me räägime poola keeles, kuid me teame, mida meie taga järjekorras seisvad inimesed mõtleavad.

Anne: Kuidas nad end tunnevad?

Janusz: Oh, ma ei tea. Nagu „Ah nad on ukrainlased, nad on tulnud siis tööle. Ah poolakad, nad on tulnud siia tööle.“

Seetõttu näitasid intervjuud, et teatud osas olid nii poolakad kui ka ukrainlased võimelised nägema seoseid endi ja teise rühma vahel. Samas, nagu eespool toodud tsitaadid näitavad, poolakad mõnedel juhtudel ilmselt üldistasid liigselt ja kujutasid ette sarnasusi, mida tegelikkuses ei eksisteerinud. Mõnedel juhtudel tundusid nad olevat isegi kaastundetud või taktitud. Nagu võiski oodata, nii tõestusmaterjal teistest vastuvõtivatest ühiskonnadest ja uuringutest välismaal elamise ajal poolakate endi poolt väljanäidatud sallivuse/sallimatuse kohta, mida on käsitletud eespool, on mõnedel Poola tagasirändajatel teistest

raskem näha sarnasusi endi ja teiste riikide migrantide vahel. Eespool toodud tsitaadid viitavad sellele, et vähem kaastunnet näitasid üles just poolakad, kelle suhtlus vastuvõtva riigiga nende välismaal viibimise ajal ei olnud väga tihe ja ka nende kontaktid kohalikega olid tagasihoidlikumad.

Samas väljendasid mitmed Ukraina intervjuueeritavad seisukohta, et suutlikkus näha seoseid sõltub indiviidist. Ukraina ehitaja Nikolai märkis: „Mitte iga poolakas ei tunnista, et välismaal on ta täpselt seesama, kes meie oleme siin.“ Melania, kes töötas kontoris kõrvuti mitme poolakatest tagasipöördujaga, ütles:

*Võiks arvata, et poolakad, kes ise on töötanud välismaal, näiteks Inglismaal, Saksa-
maal või Norras, mõistavad teisi sisse­rändajaid paremini. See sõltub siiski konkreet-
sest inimesest. On inimesi, kes ei tee üldistusi oma kogemuse põhjal ja ei näe paral-
leele teiste Poolas elavate sisse­rändajatega. Nende jaoks on see, et inimesed rändavad
eri riikidest Poola abstraktne ja seotetu omaette nähtus ning nad tunnevad endiselt
sisse­rändajate suhtes üleolekut. Samas on teisi, kes ütlevad: „Me mõistame sinu olu-
korda, sest me olime ise samas seisus.“*

KOKKUVÕTE

Rände uurimine tähendab maailma eri paigust pärit inimeste kogemuste võrdlemist, vaatamata nende rahvuslikule identiteedile ning lähte- ja sihtriikidele. Mida sügavamalt teadlane rännet uurib, seda olulisemaks muutub ebavõrdsuse teema, mis tavaliselt iseloomustab suhtumist väljarände- ja sisse­ränderiikidesse, aga iga sisse­rändaja loo unikaalsus. Käesolevas artiklis on pakutud välja lähenemine, mis võimaldab paremini mõista migrantiks olemise mõningaid üldiseid aspekte, kuid väldib liigset üldistamist.

Olen väitnud, et migratsiooniteadlased kasutavad laialdaselt selliseid mõisteid nagu hargmaisuus, mobiilsus ja kohanemine seetõttu, et need mõisted on relevant­sed peaaegu kõikide sisse­rändajate suhtes ja seetõttu võib öelda, et nad on põhilised nüüdisaja migrantlust iseloomustavad atribuudid. Seetõttu võimaldavad sisse­rändajate tüpoloogiad, millega saab vahetult või kaudselt paigutada isik hargmaisu­se, kohanemise ja mobiilsuse maatriksitesse teha üldistusi immigrantide populatsiooni kohta. Siiski on käesoleva artikli olulisim panus ettepanek täpsustada väiksemate kvalitatiivuurin­gute lähenemist, et veelgi paremini mõista uuringus osalejate erinevaid kogemusi ja maailmavaadet. Esiteks on vaja võtta arvesse migrantide toimevõimet ning nende seniseid saavutusi. Teiseks on tähtis teadvustada endale, et sisse­rändajatel on lisaks migrantiks olemisele ka palju teisi identiteete. Ainult neid omavahel lõikuvaid identiteete analüüsides saab mõista seda, kuidas konkreetne sisse­rändaja jõudis oma rändeotsuseni, omab teatud hargmaist suutlikkust, on eri määral eri ühiskondadega kohanenud, jne. Loomulikult on selles identiteetide segus olulisel kohal päritoluriik, samastumine teatud maailma regioonidega ning ümbritsevad ja sageli kiiresti muutuvad ajaloolised olud.

Artiklis analüüsiti ka mõningaid näiteid sellest, mis Ukraina ja Poola sisse­rändajate endi arvates on erinevast rahvusest migrantidel ühist. Nende tehtud tähelepanekud saab liig-

itada vastavalt mobiilsusele, hargmaisusele ja kohanemisele: ettekujutus mobiilsest maailmast, kus rännet ja migrandiks olemist loetakse normaalseks; hargmaisete suhete hoidmise ja koduigatsusega seotud probleemid; (mitte)lõimumise teatud aspektid. Sõltuvalt iga migrandi isiklikest kogemustest ning erinevast sotsiaalsest staatusest ja identiteedist, erinesid ka nende tüüpilised kohanemiskogemused: kas migrandid pidid töötama lakamatult või anti neile võimalus õppida uut riiki ja selle inimesi tundma ja kas kohalikud elanikkond aktsepteeris neid või mitte. Mõned intervjueeritavad tõmbasid ka võrdusmärgi kohanemise ning hargmaisete tavade või mobiilsus vahele. Mitmed ukrainlased rõhutasid, kui väga nad soovivad parandada oma poola keele oskust, kuna keeleoskusel on põhimõtteline tähtsus inimesele, kes tahab asuda teise riiki elama. Samas rääkisid mitmed teised intervjueeritud, et nende poolakatest tuttavad lõpetasid mobiilsuse ja pöördusid Poola alaliselt tagasi elama seetõttu, et nende jaoks olid kõige tähtsamad perspektiivid.

Mis puudutab laiemat küsimust, kuidas poolakate endi rändekogemus mõjutab teistest riikidest Poola saabuvate sisserändajate kogemust, siis siin olid paljude intervjueeritavate tähelepanekud oma toonilt üsna erapooletud ja neutraalsed, mistõttu ei ole õige väita empaatia puudumist. Kommentaarid rände majanduslikest mõjuteguritest kui reaalsusest põhinesid pragmaatilisel, erapooletul suhtumisel töörändesse. Siiski mõistavad poolakad Ukraina migrantide üleelamisi: nad teavad, mida tähendab elada mujal kui kodumaal. Selles osas näitavad mõned poolakad (sõltuvalt nende identiteedist ja kogemustest) üles empaatiat. Eriti võib empaatia iseloomustada inimesi, kelle elu on mõjutanud lähedase pereliikme ränne. Samas tundub, et mõned poolakatest tagasirändajad, kelle jaoks nende enda ränne oli ammu mälestus, kipuvad liigselt üldistama oma eri riikides veedetud elu põhjal koos piiratud lõimumisega välismaal. Nad tegid seda viisil, mis näis viitavat nende olulisele sarnasusele oma ukrainlastest tutvavatega: näiteks, rõhutasid nad taktitundetult mõtet, et „kodu on parim“ või eeldasid, et ukrainlased ei räägi poola keelt. Mõned valimisse kuulunud poolakatest tagasirändajad kirjeldasid empaatiliselt, kuidas nad end välismaal võõraviha objektina tundsid ja näisid suutvat ette kujutada, et ukrainlased võivad end Poolas samamoodi tunda. Vaatamata sellele, et paljud poolakatest intervjueeritavad ei olnud isiklikult kogenud diskrimineerimist, leidsid nad, et tõrjutuse tunne ja vajadus olla valmis võimalikuks mikroagressiooniks on migrantidele ühine kogemus.

MÄRKUSED

1. Minu muud intervjueeritavad kui poolakad või ukrainlased olid pärit Armeenias, Austraalias, Bangladeshist, Valgevenest, Itaalias, Kasahstanist, Nigeeriast, Venemaalt, Taiwanist, Türgist ja Uruguayst.
2. Hiljuti täpsustatud ja laiendatud Ndofo-Tah jt poolt (2019).
3. Lihtsuse huvides ei ole käesolevas artiklis võetud arvesse Bourdieu'i (1986) kapitali eri liikide käsitlust. See on üks võimalik vaade interseksionaalsusele, mida kasutavad mitmed migratsiooniuurijad.

VIITEALLIKAD

- Ager, Alastair; Strang, Alison. 2004. *Indicators of Integration: Final Report*. London: Home Office.
- Ager, Alastair; Strang, Alison. 2008. Understanding Integration: A Conceptual Framework. *Journal of Refugee Studies* 21(2), 166–191.
- Anderson, Bridget. 2013. *Us and Them? The Dangerous Politics of Immigration Control*. Oxford: Oxford University Press.
- Andrejuk, Katarzyna. 2017. Self-Employed Migrants from EU Member States in Poland: Differentiated Professional Trajectories and Explanations of Entrepreneurial Success. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 43(4), 560–577.
- Anthias, Floya. 2012. Transnational Mobilities, Migration Research and Intersectionality. *Nordic Journal of Migration Research* 2(2), 102–110.
- Bastia, Tanja. 2014. Intersectionality, Migration and Development. *Progress in Development Studies* 14(3), 237–248.
- Beaman, Jean. 2017. *Citizen Outsider: Children of North African Immigrants in France*. Oakland: University of California Press.
- Botterill, Katherine. 2011. Mobility and Immobility in the European Union: Experiences of Young Polish People Living in the UK. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny* 37(1), 47–70.
- Bourdieu, Pierre. 1986. The Forms of Capital. Lk 241–258 kogumikus Richardson, John (toim.) *Handbook of Theory and Research for Sociology of Education*. New York: Greenwood Press.
- Bulat, Alexandra. 2019. ‘High-Skilled Good, Low-Skilled Bad?’ British, Polish and Romanian Attitudes Towards Low-Skilled EU Migration. *National Institute Economic Review* 248(1): R49–R57.
- Carling, Jørgen; Pettersen, Silje. 2014. Return Migration Intentions in the Integration–Transnationalism Matrix. *International Migration* 52(6), 13–30.
- Collett, Elizabeth. 2013. *The Integration Needs of EU Citizens: Impediments and Opportunities*. Brussels: Migration Policy Institute Europe.
- Duszczyk, Michał. 2021. Ukraińcy – czy Polacy nie chcą już pracowników z Ukrainy? *Rzeczpospolita*, 03.08.2021. Kättesaadav: <https://firma.rp.pl/kadry-place/art18499111-ukraincy-czy-polacy-nie-chca-juz-pracownikow-z-ukrainy> (27.05.2022).

- Eade, John; Drinkwater, Stephen; Garapich, Michał P. 2007. *Class and Ethnicity: Polish Migrants in London*. London: Universities of Surrey and Roehampton.
- Engbersen, Godfried; Grabowska-Lusinska, Izabela; Leerkes, Arjen; Snel, Erik; Burgers, Jack. 2013. On the Differential Attachments of Migrants from Central and Eastern Europe. A Typology of Labour Migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 39(6), 959–981.
- Faist, Thomas. 2013. The Mobility Turn: A New Paradigm for the Social Sciences? *Ethnic and Racial Studies* 36(11), 1637–1646.
- Feischmidt, Margit; Zakariás, Ildikó. 2020. How Migration Experience Affects the Acceptance and Active Support of Refugees? Philanthropy and Paid Work of Hungarian Migrants in the German Immigrant Service. *Journal of Immigrant and Refugee Studies* 18(4), 481–497.
- Ford, Robert. 2011. Acceptable and Unacceptable Immigrants: How Opposition to Immigration in Britain is Affected by Migrants' Region of Origin. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 37(7), 1017–1037.
- Fox, Jon; Mogilnicka, Magda. 2019. Pathological Integration, or How East Europeans Use Racism to Become British. *The British Journal of Sociology* 70(1), 5–23.
- Garapich, Michał P. 2016. *London's Polish Borders: Transnationalizing Class and Identity Among Polish Migrants in London*. Stuttgart: Ibidem.
- Gawlewicz, Anna. 2015. 'We Inspire Each Other, Subconsciously': The Circulation of Attitudes towards Difference between Polish Migrants in the UK and their Significant Others in the Sending Society. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 41(13), 2215–2234.
- Glynn, Irial. 2011. Emigration Memories and Immigration Realities in Ireland and Italy. Lk 65–77 kogumikus Fanning, Bryan; Munck, Ronaldo (toim.) *Globalization, Migration and Social Transformation: Ireland in Europe and the World*. Farnham: Ashgate.
- Górny, Agata; Kołodziejczyk, Katarzyna; Madej, Karolina; Kaczmarczyk, Paweł. 2019. Nowe Obszary Docelowe w Migracji z Ukrainy do Polski. Przypadek Bydgoszczy i Wrocławia na Tle Innych Miast. *CMR Working Papers* 118/176. Warsaw: Centre of Migration Research, University of Warsaw.
- Grabowska, Izabela; Garapich, Michał. 2016. Social Remittances and Intra-EU Mobility: Non-Financial Transfers Between UK and Poland. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 42(13), 2146–2162.

- Grzymala-Kazłowska, Aleksandra; Brzozowska, Anita. 2017. From Drifting to Anchoring. Capturing the Experience of Ukrainian Migrants in Poland. *Central and Eastern European Migration Review* 6(2): 103–122.
- Jaskulowski, Krzysztof. 2019. *The Everyday Politics of Migration Crisis in Poland: Between Nationalism, Fear and Empathy*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Kaufmann, Vincent; Bergman, Manfred; Joye, Dominique. 2014. Motility: Mobility as Capital. *International Journal of Urban and Regional Research* 28(4), 745–756.
- King, Russell; Lulle, Aija; Parutis, Violetta; Saar, Maarja. 2018. From Peripheral Region to Escalator Region in Europe: Young Baltic Graduates in London. *European Urban and Regional Studies* 25(3): 284–299.
- King, Russell; Okólski, Marek. 2019. Diverse, Fragile and Fragmented: The New Map of European Migration. *Central and Eastern European Migration Review* 8(1), 9–32.
- Koikkalainen, Saara. 2013. Transnational Highly Skilled Finnish Migrants in Europe: Choosing One's Identity. *National Identities* 15(1), 85–100.
- Levitt, Peggy. 2001. *The Transnational Villagers*. Berkeley: University of California Press.
- Levitt, Peggy; Glick Schiller, Nina. 2004. Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society. *International Migration Review* 38(3), 1002–1039.
- Mas Giralt, Rosa. 2020. The Emotional Geographies of Migration and Brexit: Tales of Unbelonging. *Central and Eastern European Migration Review* 9(1), 29–45.
- Mayblin, Lucy; Piekut, Aneta; Valentine, Gill. 2016. 'Other' Posts in 'Other' Places: Poland through a Postcolonial Lens?, *Sociology* 50(1), 60–76.
- McCall, Leslie. 2005. The Complexity of Intersectionality. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 30(3), 1771–1800.
- Narkowicz, Kasia; Pędziwiatr, Konrad. 2017. From Unproblematic to Contentious: Mosques in Poland. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 43(3), 441–457.
- Ndofor-Tah, Carolyne; Strang, Alison; Phillimore, Jenny; Morrice, Linda; Michael, Lucy; Wood, Patrick; Simmons, Jon. 2019. *Home Office Indicators of Integration Framework 2019*. London: Home Office.
- Nowicka, Magdalena; Krzyżowski, Łukasz. 2017. The Social Distance of Poles to Other Minorities: A Study of Four Cities in Germany and Britain. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 43(3), 359–378.

- Omyła-Rudzka, Małgorzata. 2022. Stosunek do Innych Narodów. Warsaw: CBOS research report.
- Pierik, Roland. 2004. Conceptualizing Cultural Groups and Cultural Difference: The Social Mechanism Approach. *Ethnicities* 4(4), 523–544.
- Ryan, Louise; Mulholland, Jon. 2014. Trading Places: French Highly Skilled Migrants Negotiating Mobility and Emplacement in London. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 40(4), 584–600.
- Rzepnikowska, Alina. 2019. *Convivial Cultures in Multicultural Cities: Polish Migrant Women in Manchester and Barcelona*. London: Routledge.
- Snel, Erik; Engbersen, Godfried; Leerkes, Arjen. 2006. Transnational Involvement and Social Integration. *Global Networks* 6(3), 285–308.
- Statistics Poland. 2022. *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2021: Raport z Wstępnych Wyników*. Warsaw: Statistics Poland.
- Vertovec, Steven. 2001. Transnationalism and Identity. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 27(4), 573–582.
- Wallinder, Ylva. 2019. Imagined Independence Among Highly Skilled Swedish Labour Migrants. *Sociologisk Forskning* 56(1), 27–51.
- Weinar, Agnieszka; Klekowski von Koppenfels, Amanda. 2019. Migration, Mobility, Integration, Segregation – Migrations within the Global North. *International Migration* 57(3), 171–176.
- White, Anne. 2016. Polish Circular Migration and Marginality: A Livelihood Strategy Approach. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny* 42(1), 153–166.
- White, Anne. 2018. Culture and Identity. Lk 160–185 kogumikus White, Anne; Grabowska, Izabela; Kaczmarczyk, Paweł; Slany, Krystyna (toim.) *The Impact of Migration on Poland: EU Mobility and Social Change*. London: UCL Press.
- Kuidas tsiteerida käesolevat artiklit: White, Anne. 2022. Mobility, Transnational and Integration Continuums as Components of the Migrant Experience: An Intersectional Polish-Ukrainian Case Study. *Central and Eastern European Migration Review* 11(2), 17–32.